

Eduard Juncosa Bonet

«Fort males paraules, desonestes e injurioses». *L'insult en la vida política d'una ciutat medieval**

ABSTRACT Apart from the considerations set out by jurists, moralists or sarcastic poets about cursing in the late Middle Ages, the main purpose of this article is to analyse the use of the insults («bad words, dishonest and offensive»), through the direct study of municipal sources and court proceedings, in the social and political life of a Catalan city within this period, focusing on the analysis of the insult's variants, the situations where it was used, those targeted by it and some of its resulting consequences at every turn. Despite the frequent attempts to restrict or forbid its usage so as not to «stray away from good morals», blasphemy and derision became a rather common means of attack, predominantly in lawsuits and in convulsive contexts. Nevertheless, the sanctions imposed on offenders varied extensively, ranging from a simple request for pardon to fines, loss of rights, and even punishment by death.

KEYWORDS Insults, Morality, Municipal Power, Tarragona, Late Middle Ages.

«Males paraules afoflen les bones costumes»
(Alfons X, *Segona Partida*, títol IV, llei II)¹

En plena ressaca postelectoral, el director de *La Vanguardia* va signar un editorial on reflexionava sobre l'ús i l'abús de l'insult durant la campanya que precedí els comicis generals espanyols del mes d'abril de 2019. Al llarg de l'article, recordava que l'insult no és mai una estratègia política ja que és el recurs dels que no en tenen, una resposta negativa, poc elaborada i reprovable que implica violència sobre d'altres, una paraula desafinada que ha aconseguit avançar intrèpida a través de la història. I és que, en l'oratòria clàssica, l'insult contra un adversari era vist com un acte de debilitat i d'imptència, tot codificant-se com un comportament belligerant contra les persones, que en cap cas no formava part de l'inventari d'arguments lògicomorals (Carol 2019: 2).

Des del punt de vista pragmàtico-funcional, l'insult és una valoració negativa del destinatari (acte representatiu), però també és l'expressió

* Aquest article s'inscriu en els projectes del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats «Expresiones de la cultura política peninsular en las relaciones de conflicto. Corona de Castilla, 1230–1504» (HAR2016-76174-P) i «La desigualdad económica en las ciudades catalanas y mallorquinas durante la Baja Edad Media» (PGC2018-100979-B-C22), així com en el grup de recerca consolidat 2017-SGR-1068 de la Generalitat de Catalunya.

1. Biblioteca de Catalunya (BC), Ms. 942 [s. XIV], f. 8r.

d'emocions negatives de l'emissor vers el receptor (acte expressiu); insultant-lo, el parlant mira de degradar i devaluar el destinatari, el qual, al seu torn, atribueix al primer una intenció ofensiva (Alfonzetti & Spampinato 2010: 3). Resulta del tot estèril adoptar una aproximació merament lèxica a l'estudi dels insults, considerant que són moltes les paraules que poden esdevenir injurioses segons el context lingüístic i extralingüístic, els indicadors no verbals, la intenció del parlant, la recepció i reacció del destinatari i, particularment, els codis socials i culturals compartits (Lagorgette 2006: 35–36). Les reaccions, els protagonistes, els objectes, les motivacions i les funcions dels insults estan íntimament relacionats amb els aspectes culturals, ètics i ideològics d'una determinada comunitat en una època històrica concreta. Per aquest motiu, l'estudi de l'insult permet accedir al sistema de valors culturals d'una societat i, per això, són claus per a la història de les mentalitats i de la vida quotidiana.²

L'etapa en què fixarem la nostra atenció serà la centúria que s'emmarca entre els anys centrals dels segles XIV–XV, i l'espai on ens circumscriurem, la ciutat de Tarragona. Deixant de banda les consideracions que sobre l'insult feren juristes, moralistes o poetes jocosos, així com el seu ús

2. En aquest sentit, resulten especialment il·lustratius i modèlics els treballs de Burke (1987), Delumeau (1989) o Ortalli (2002).

en sentit burlesc i d'escarni, l'objectiu d'aquestes pàgines és aproximar-nos a l'objecte d'estudi a partir de l'anàlisi directa de les fonts municipals, de les visites pastorals i dels processos judicials per tal d'observar, sempre que sigui possible, fins a quin punt aquestes «males paraules, desonestes e injurioses» esdevingueren un recurs habitual en la dinàmica política municipal, en quins casos van utilitzar-se, contra qui es dirigien i quines conseqüències se'n derivaren.

➤ 1. Insults contra Déu i els sants

La primera tipologia d'insults en què focalitzarem l'interès és la blasfèmia o els renecs pronunciats contra personatges sagrats que, a ulls de la societat medieval, eren considerats com uns dels més greus. És per això que, en diversos moments, els responsables del govern municipal, alguns cops empesos pel mateix arquebisbe o després del pas per la ciutat d'algun predicador, van dictar normes encaminades a corregir el comportament moral dels membres de la comunitat, precedides, a vegades, d'uns preàmbuls realment interessants:

Pensants nosaltres [...], cònsols l'any present de la ciutat de Terragona, que la cogitació de l'hom, per ley natural e humanal, instruïda a esquivar pecats e coses il·lícites, corrupuda per libertat e ús de pecar, se ardeix, pus sovén que no solia, a perpetrar grans pecats en diverses maneres; e, per açò, volents, en quant nostra fragilitat se estén, prohibir e vedar la temerària audàcia e presumpció dels delinqüents ab remeys temporals, pus temor e amor de Déu no-ls re-trau de mal, ordonam e fem, ab consell dels honrats prohòmens de la ciutat de Terragona e ab volentat de la Senyoria, los statuts següents, duradors e servadors en la dita ciutat e en son terme.

(Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona [AHCT], Fons municipal [FM], Acords municipals [AM], núm. 17: 1401–1402, docs. solts; Cf. Sanmartí & Companys 2011: 195–196)

Aquest tipus d'ordenances solien afectar el prostíbul, els alcavots/es, el joc, les relacions sexuals il·lícites, el vestit i, molt especialment, «lo malvat e execrable abús que-s fa de jurar, renegar e despitar de nostre Senyor Déus e de la Verge Maria e dels Sants» (Cortiella 1984a: 324–337; Juncosa 2015: 185).³

En ocasions, però, degut a l'excessiu nivell de

3. AHCT, FM, AM, núm. 63: 1447–1448, f. 9v.

duresa i restricció en alguns dels seus punts, van haver-se de modificar, ja que es féu evident que provocaven l'abandonament de la ciutat d'alguns veïns o evitaven que n'arribessin de nous, fet que repercutia molt negativament en les conjuntures de majors dificultats econòmiques:

Com la prohibició de no jugar és molt dampnosa a la ciutat, axí a les imposicions com altres coses en general e singular, per ço com los bargants e gent mundària, per la qual la dita ciutat és sostenguda, hic fuga e no n'inch vinga sabent la dita prohibició; lo dit honrat Consell determenà que la dita ordinació e prohibició de no jugar sia revocada e tolta, e de present la revoca.

(AHCT, FM, AM, núm. 39: 1423–1424, f. 8r)

De fet, en cada reforma que es dugués a terme, els cònsols, amb el consell i deliberació de l'advocat municipal i els seus adjunts, i tenint presents les ordinacions del passat, tenien la facultat d'afegir-ne, cancellar-ne o modificar-ne els continguts, malgrat que sempre s'insistia que «les ordinacions de no jurar, renegar, blasfemar ni despitar» es mantinguessin en tota «lur força e valor».⁴

Tot i no conèixer les penes específiques aplicades als renegaires —les quals, molt probablement, variaven de cas a cas i en funció de les circumstàncies—, sí que sabem que, en diversos judicis de prohoms, la blasfèmia fou utilitzada com a agreujant d'altres delictes, donant lloc a una sentència més dura.

➤ 2. Insults contra l'arquebisbe i els eclesiàstics

Un dels trets més característics de la Tarragona medieval fou el fet que l'exercici de la jurisdicció era compartit *pro indiviso* entre els comtes-reis i els arquebisbes que, en qualitat de cosenyors, disposaren d'àmplies quotes de poder temporal (Cortiella 1984a; Juncosa 2015). Doncs bé, ni la seva condició de prelats, ni la de titulars d'una part del senyoriu els eximiren de convertir-se en blanc dels atacs en les revoltes populars.

N'és una bona mostra el cas relatat pel canonge Josep Blanch al seu *Arxiepiscopologi*, mercès al qual sabem que en els primers mesos de 1375, com a resposta a les excomunionis que pesaven sobre diversos ciutadans, els representants municipals

4. AHCT, FM, AM, núm. 39: 1423–1424, f. 8r i núm. 63: 1447–1448, f. 9v.

van dictar un estatut contrari a la llibertat eclesiàstica, el qual feren publicar per la ciutat amb trompetes i tabals «per fer més befa a l'arquebisbe», el qual manà que li portessin una cadira al pla de la Seu amb la intenció de dictar una altra crida en revocació de l'esmentat estatut. Però, acte seguit:

Al veure allí lo archebisbe, tot lo poble acudí a veure què intentave fer, y sabuda la causa feren amagar lo trompeter y no-s trobà sinó un home que tocave un anyafil, al qual féu venir devant de si, y a la que volia comensar a sonar per a fer la crida, lo veguer del rey li prengué lo instrument y no volgué que la fes. Lo sacristà de la Seu [...], vent la descortesia, se agafà ab lo veguer per a fer-la-y tornar, y forcejant los dos se rompé, quedant cada hu ab son tros. Los de la ciutat, vent açò, llansaren mà a les armes cridant: –Muyra lo archebisbe!, lo qual vent que de tot se li perdia lo respecte, per temor no li fessen algun agravi, se n'entrà a la Seu, y per la porta del claustre se'n pujà a la pabordia, y de allí per la porta falsa se'n anà a Gostantí. Los de la ciutat, vent-lo fora, li assaltaren lo castell al qual saquejaren, li cremaren lo archiu y li feren molts altres agravis.

(Blanch 1985 [ca. 1660], II: 64–65)

Malgrat el silenci relatiu a aquest episodi en la documentació municipal, sí que es pot demostrar que l'arquebisbe se'n anà a Avinyó per denunciar tant els fets i les injúries dels ciutadans com la manca d'auxili reial davant del papa Gregori XI.⁵

Al marge dels llibres d'actes del Consell, els qüestionaris de les visites pastorals són una font essencial per a conèixer, entre moltes altres coses, els vicis o defectes tant de clergues com de laics en una determinada parròquia. Per aquest motiu, resulta força habitual l'interrogatori sobre moralitat i conducta, tot posant l'accent en qüestions com escàndols, blasfèmies, atacs o injúries comesos pels eclesiàstics i, sobretot, en contra seva.⁶

Però més enllà d'aquestes acusacions d'excessos comesos per laics als religiosos i viceversa, també es documenten conflictes greus dins del mateix orde sacerdotal, molt especialment entre els membres del capítol dels canonges de la catedral, fins al punt de desenvolupar-se, en deter-

5. Archivio Segreto Vaticano (ASV), reg. Vat. 271, f. 101r–102v.

6. Pot prendre's com exemple el qüestionari del sínode de Tarragona de 1372 estudiat per Monjas (2004: 168–177).

minats moments, una veritable lluita de bàndols que reproduïa sovint les tensions entre llinatges que pugnaven pel control del poder municipal i regional.

Els impropis i les tensions entre les autoritats municipals o alguns ciutadans i el capítol van provocar fins i tot que algun cop s'arribés a determinar que la processó de Corpus no transcorregués pels carrers de Tarragona sinó que ho fes pel claustre de la catedral com a mesura de càstig.⁷

➤ 3. Insults contra els oficials reials

Tampoc quedaren al marge de la ira popular i dels seus exabruptes diversos oficials reials. Així doncs, per exemple, el conseller i agutzil de Pere el Cerimoniós, Ramon de Vilanova, i el seu tresorer, en qualitat de comissaris encarregats de realitzar el còmput de focs de Tarragona, l'any 1358, van ser durament increpats i insultats pels ciutadans, tot impeding-ne la seva gestió. La inobediència de la capital, juntament amb la d'altres indrets del senyoriu, va forçar el monarca a adoptar mesures dràstiques, tot sollicitant als veguers de Lleida, Tàrrrega, Montblanc, Vilafranca, Cervera, Bages i Berga que convoquessin les seves hosts i es dirigissin amb elles fins als llocs indicats per Ramon de Vilanova a fi de «fer execució contra los hòmens e béns de la Esglèya de Tarragona» amb tanta intensitat i durant tant de temps com fos necessari per a fer que es reconegués i s'esmenés l'error (Juncosa 2015: 112–118).

Molt més greus van ser els atacs de què foren víctimes el procurador reial (Guillem de Ferrera), el seu lloctinent (Francesc Foguet), el procurador fiscal (Joan Selmet) i l'escrivà reial (Pere de Biel) l'any 1395. Poc després d'haver-se assolit un compromís entre el poder civil i l'eclesiàstic, mitjançant el qual es pretenia posar punt i final a les constants controvèrsies i friccions derivades del domini jurisdiccional compartit, l'arquebisbe Ènnec de Vallterra no va desistir en la seva obstinació per esdevenir el senyor exclusiu de Tarragona i, per tal d'aconseguir-ho, va optar per afavorir la creació d'una lliga formada per alguns dels principals partidaris de la seva preeminència amb la finalitat que actuessin en contra del patrimoni, dels drets i dels oficials del rei Joan I.

7. Fou el que succeí, per exemple, el convuls any 1437 (Cortiella 1984b; Juncosa 2015: 369).

Els conjurats proclamaven públicament que «après Déu, no havien altre senyor sinó lo dit archabisbe»⁸ i van aconseguir controlar el Consell general, el qual dirigiren i utilitzaren per a difamar els representants del poder reial a la ciutat, tot titllant d'avalotadors a tots aquells qui no estiguessin de la seva part i arribant inclús a ordenar l'empresonament dels seus detractors més obstinats (Juncosa 2015: 344–346).

Al crit de «Sien presos tots los oficials del rey! Muyren!», Ferrera, Foguet, Selmet i Biel van ser arrestats i conduïts a la Casa Blanca, la presó dels condemnats a mort, on, a través de les finestres, el veguer de l'arquebisbe els injuriava amb frases com: «Digats al vostre rey que us en traga!» o «Ara regnarem altre tant nosaltres e no-ns hic farets nosa, que ara, ací, no hic ha rey ne reyató, car l'archabisbe és rey e senyor».⁹

Al cap de pocs dies, els presoners, amb l'excepció del procurador reial (que fou posat en llibertat per expressa voluntat de la reina Violant),¹⁰ van ser conduïts per la ciutat amb cadenes als peus i al coll, rodejats per un grup d'adolescents que, animats pel propi veguer i la seva companyia d'homes armats, els empenyien, escopien, apedregaven i insultaven, mentre la multitud els dirigia tota mena d'oprobis fins a la seva arribada al port, on van repartir-se les seves pertinences entre la gent i van ser obligats a pujar dalt d'un llagut que els conduí fins a la ciutat comtal (Juncosa 2015: 347):

E lo dit Gilabert dez Puig, ab gran furor, dix al Morro de Vaques, qui aquí era porter: «Pren lo cap de la cadena d'en Biel e fes ço que jo t'e manat, que tot hom ho hoyra». E lavòs, començaren de moure e de menar los presos per la ciutat. E lo dit Morro de Vaques tots

8. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria (C), Processos en foli (PF), llig. 102, exp. 2, f. 5v.

9. ACA, C, PF, llig. 102, exp. 2.

10. Malgrat tot, «axí com anava per vila lo dit Guillem de Ferrera, los dits veguers avalotaren aquell metent-li la mà al cabeç, dient-ne: “Ballacar! Traydor! Alcavot! E per vila anats vós? Mentre sia viu l'archabisbe, pel cap de Déu, vós serets preses sus ara!”. E lo dit Guillem de Ferrera los respòs: “No sabets vosaltres que jo só major en ofici que vosaltres? Anats-vos-ne e no us curets de mi per vostre prou, que jo no-m jaquiria penre de les rates, majorment que la senyora reyna m'aja fet desliurar”. E vehent que no podien penre axí com ne devien lo dit Guillem de Ferrera, feren metre so de viafors als saigs per avalotar-li lo poble damunt» (ACA, C, PF, llig. 102, exp. 2).

temps anava cridant e dient: «Senyors e dames, perdonats a-n Pere de Biel si algun desplaer vos ha fet». Axí metex, anaven après gran multitud de fadrins e de jóvens als quals lo dit Gilaber dez Puig dehia: «Vaja, fadrins, desempatxau!», e los dits fadrins, donant-los grans empentes, dehien: «Tu no és Biel, ans és Bielet! Veges tan bell collar aportes! Ara fes un procés de pau e de treva!» e molts altres vituperis e blastèmies. [...] E, quan foren après de l'abeurador, lo dit veguer dix: «Fadrins, e ja dormits vosaltres?». E los dits fadrins, lavòs digueren: «Apedreguem-los pus, que-l veguer nos ho mana!»

(ACA, C, PF, llig. 102, exp. 2, f. 18r i ss.)

Arran de tot això, la conflictivitat arribà fins a tal extrem que els membres del Consell van decidir sol·licitar als seus senyors que nomenessin un capità general per tal de garantir la defensa i protecció de la ciutat, i mantenir, així, l'ordre entre els seus habitants.

4. Insults contra els veguers

Els principals representants de l'autoritat senyorial a la ciutat i la vegueria —que en el cas de Tarragona eren dos, un pel rei i un per l'arquebisbe, degut al domini jurisdiccional compartit— també van ser objecte d'insults en alguns moments. En aquests casos, fou el Consell general que, en rebre la denúncia, sortí en defensa seva davant dels culpables, ja fossin ciutadans o membres de la petita noblesa (homes de paratge):

[...] com per l'onrat en Bernat de Bell-loch, veguer reyal de Terragona, sia stat proposat que per alcunes paraules injurioses a ell dites, segons que-s diu, per alcuns de la ciutat e altres qui-s dien de paratge, qui anaven ab armes, hora de nit, per la ciutat, la dita ciutat li don consell, favor e ajuda.

(AHCT, FM, AM, núm. 11: 1388–1389, f. 9r)

Tot i que, d'altres vegades, fou la mateixa institució municipal qui actuà en contra dels veguers en considerar que les seves accions van ser inapropiades, desproporcionades i danoses contra la ciutat, tal com demostra aquest esdeveniment tenyit de violència:

[...] con lo honrat en Bernat de Treballs, vaguer per lo senyor rey, d'aquests vespres, faent guayta, passà per casa d'en Guillem Banastull e aquí en casa ell sentí que farien la sclava del dit en Banastull, e ell tochà a la porta que li obrissen, com la porta fos tancada en clau, com tantost no li obriren, fon fort falló e, de fet,

a grans espentes, ne mès la balda de la porta en tant que con agueren uberta la porta ell entrà per la casa e trobà l'esclau del dit en Banastull e dix-li: «Ca! Fill de ca! Per què no m'obries?» E va-li donar ab ·I· dall que tenia en la mà, segons que-s diu, per lo cap, e-l naffrà fort legrement, la qual cosa és fort mal feta e açò sia fort gran perjudici de la ciutat.

(AHCT, FM, AM, núm. 6: 1383–1384, f. 23r)

A causa de la seva sobreria, el Consell va decidir enviar una missatgeria al rei Pere el Cerimoniós i al duc de Girona per demanar-los la suspensió del seu veguer i l'obertura d'una inquisició contra ell «e que sia perseguit en totes aquelles maneres, axí en protest com en totes altres guises que fer se poran ab justícia».

➤ 5. Insults contra la ciutat i els seus habitants

Una de les primeres funcions del Consell general un cop constituït després de la celebració dels comicis anuals era l'atorgament als nous cònsols —els principals magistrats d'àmbit municipal— del «poder general» (Juncosa 2015: 162–164). D'entre les seves atribucions i obligacions, sempre hi trobem la facultat de «stimar e proseguir injúries» en contra de la ciutat i dels seus habitants, per tal que el seu honor restés sempre ben «defès e mantengut», podent «perseguir per via de justícia totes persones qui maltracten ni maldien ne han dit ne diran a la ciutat, donant-los poder de administrar tota moneda que en perseguir aquells serà mester ni necessari».¹¹

Així doncs, basant-se en un clar esperit de solidaritat col·lectiva i prenent com a pretext «la utilitat de la cosa pública», s'estipulà reiteradament que:

[...] si algun ciutadà de Terragona és menaçat, sobrat o maltractat per degú, sia qui-s vulla, que los honrats cònsols qui ara són e per temps seran, e tota la ciutat, si necessària és, lo defenen en juý e fora juý, e ab totes maneres que hi sien necessàries, a despeses e messions de la ciutat.

(AHCT, FM, AM, núm. 22: 1406–1407, f. 17r)

La norma fou aplicada en múltiples ocasions, però n'hi haurà prou amb un parell d'exemples il·lustratius i rellevants. El primer afectà el vicari general de l'arquebisbe Pere de Clasquerí en un context especialment convuls:

11. AHCT, FM, AM, núm. 7: 1384–1385, f. 24bisv.

[...] lo dit honrat Consell, volent guardar la ciutat e los habitants de aquella de perill e d'escàndol, e havent esguard a les paraules que lo dit en Galceran ha dites en Barchinona contra la ciutat, e no cessa de dir, determene que en alguna manera lo dit en Galceran d'Anglesola ni companya stranya de cavall ni de peu, ab ell ni sens ell, no entra en la ciutat, hans los sia bé deffès per manera que la ciutat sia guardada de perill.

(AHCT, FM, AM, núm. 4: 1378–1379, f. 6v)

El segon cas es desprèn d'una carta enviada pels regidors tarragonins a l'abat de Poblet el darer dia de novembre de l'any 1387. En ella, l'informen que un mercader de Tarragona, anomenat Bernat de Figuerola, anava a vendre els seus productes al mercat de Tàrraga, però de camí decidí aturar-se a Verdú, un indret depenent del senyoriu monacal. Allí, Antoni Aragó, un antic ciutadà de Tarragona, juntament amb el seu fill, el van reconèixer i perseguir «mà armada e pensa acordada», mentre li cridaven: «O bacallar traydor! Ací est tu qui as dat juýn de mort e de perdre lo puny a mon fill!».

El fet és que els Aragó recriminaven a Bernat de Figuerola haver estat un dels membres del «juý de prohoms»¹² que, com a punició per haver assassinat un sabater tarragoní, havia dictat una sentència de mutilació i de mort a la forca contra el fill d'Antoni, la qual no s'havia acabat executant perquè havia aconseguit fugir de la presó.

Malgrat que Bernat s'intentava excusar dient que no havia estat present al judici, «com ladonchs fos absent de la ciutat», no creient-lo, pare i fill van envestir-lo i el feriren al braç, «e si no que-s mès en un alberch del dit loch, enparant-se de la porta, aquell hagueren mort, com fessen tot lur poder d'entrar en lo dit alberch», sense parar d'ultrajar-lo en cap moment. Uns fets que, a ulls dels regidors municipals:

[...] tornen en gran dampnatge e perjudici del dit Bernat e en gran injúria e difamació de la dita ciutat e singulars d'aquella, com sia cosa notòria que-ls habitants de la dita ciutat han juýn de dar contra tots qualssevol delinqüents en la dita ciutat e jurisdicció d'aquella.

(AHCT, FM, AM, núm. 10: 1387–1388, f. 55v–57r)

12. Un tribunal format pels advocats municipals i diversos membres dels tres estaments o mans de la ciutat escollits a l'atzar (Juncosa 2015: 185–189).

➤ 6. Insults contra els cònsols i els consellers

Sigui com sigui, els magistrats que van patir més sovint els insults foren els cònsols i els consellers. No només dels ciutadans,¹³ sinó també per part d'altres oficials municipals¹⁴ o, inclús, del mateix arquebisbe, fins al punt que, degut a les «paraules carregoses» que sovint rebien del prelat, van veure's obligats a denunciar la situació davant del Consell general per tal de buscar protecció i reparació dels greuges.¹⁵

No obstant això, la gran majoria de les calúmnies i dels atacs verbals en contra dels cònsols les rebien en l'exercici de les seves funcions de part d'altres veïns que els difamaven per no estar d'acord amb les decisions adoptades o amb el simple fet de la seva elecció:

E convocat lo dit Parlament, los dits honorables cònsols proposaren aquí com vuy, los dos d'ells dits

13. «Sobre les paraules injurioses dites als honrats cònsols per moltes e diverses persones de la ciutat, que plàcia a l'honrat Consell que y vulla provehir en tal forma e manera que ells no sien injuriats ne viltenguts per nengú» (AHCT, FM, AM, núm. 7: 1384–1385, f. 9v); «Sobre algunes paraules injurioses dites, segons se diu, contra los honrats cònsols, fon delliberat que-ls honrats cònsols investiguen, se informen e sàpien qui són aquells qui tals coses han dites ni interrompides e que parlen ab ells. E si trobaran aquelles voler-se'n sotsmetre a rahó, hagen poder de remetre'ls-ho si-s volrà, si no, que-ls ne perseguesquen o facen perseguir» (AHCT, FM, AM, núm. 37: 1421–1422, f. 12r).

14. «[...] lo dit en Romeu Cescomes [veguer] entrà en la dita cambra hon lo dit Parlament se tenia, e dix aquí als dits cònsols de fort males paraules e de fort àvols, desonestes e injurioses» (AHCT, FM, AM, núm. 6: 1383–1384, f. 21r); «[...] sia enquerit contra los dits mostaçafs per les paraules injurioses que han dites, per ço que sien castigats per tal forma e manera que a ells sia càstich e als altres qui semblants coses volran fer ne dir, eximpli» (AHCT, FM, AM, núm. 9: 1386–1387, f. 41r). Els mostassafs, però, també foren víctimes d'atacs físics i verbals mentre duïen a terme les funcions vinculades al seu càrrec: «A la proposició feta en Consell per en Bernat Penedès, hun dels mustaçaffs, continent que mossèn Ffrancesch de Menaguera, l'altre jorn, menaçà de abastonejar e desonrà fort desonestament al dit mustaçaff per rahó de son offic; lo dit honorable Consell determenà e comanà als honrats cònsols que ells, per reintegració de l'interès de la ciutat, se facen venir lo dit mossèn Ffrancesch de Menaguera e li proposen la gran errada que ha feta» (AHCT, FM, AM, núm. 40: 1424–1425, f. 11r).

15. AHCT, FM, AM, núm. 26: 1410–1411, f. 9r. El referit conflicte es produí amb l'arquebisbe Pere de Sagarriga.

honorables cònsols, ço és, n'Arnau Cendrós e Johan Pujol, demanats per lo honorable en Johan Molgosa, veguer reyal de la dita ciutat, són anats a pendre certs alcavots, los quals, anit prop passada, havien moguda e insertada certa ramor o bregua al Corral e, de fet, ne han presos quatre e aquells mesos en la presó; e com sobre la captura o presó dels dits alcavots sien venguts mossèn Galceran d'Avinyó e en Ffrancesch Terré, e hagen hagudes certes noves o rahons ab los dits cònsols, en tant que han desonrats e ultrajats de rahons a ells dits honorables cònsols e dites paraules injurioses, la qual cosa ells dits honorables cònsols, en nom de la ciutat, extimen e reputen a una gran injúria; per ço, los dits honorables cònsols proposaren aquestes coses al dit Parlament perquè s'i faça la provisió deguda. E feta la dita proposició, lo dit honorable Parlament deliberà e determenà que com se seguesquen scàndells e perills al present en la present ciutat, per los alcavots qui ara hic són, que primerament e ans de totes coses, sie provehüt que tots los alcavots hic sien foragitats. E, com los dits honorables cònsols són stats injuriats de paraula per los dessús dits e açò redunda en gran injúria de la ciutat, que sia sobre açò feta missatgeria al senyor archabisbe, hoc encara al lochtinent del senyor rey e, axí mateix, los dits honorables cònsols facen fer e insten ésser feta bona enquesta contra aquells qui los dits cònsols han injuriats e facen e hagen e obtenguen les provisions necessàries.

(AHCT, FM, AM, núm. 66: 1453–1454, f. 28)

Les «paraules injurioses» pronunciades contra els representants populars eren considerades com un atac, al mateix temps, personal i col·lectiu, i és per aquest motiu que cada cop que es denunciava una situació d'aquesta mena, era tractada pel plenari del Consell general o dels Parlaments en els quals es determinaven les accions que calia dur a terme, com ara la investigació, la persecució o les mesures punitives i reintegradores de l'honor:

A la proposició feta per los honrats cònsols que micer Bernat Mayol, qui l'altre jorn desonestà de paraules micer Anthoni Maçó, cònsol, no vol fer neguna esmena de la injúria, ni lo vaguer lo vol pendre, ans va per ciutat en desonor dels cònsols e de la ciutat; l'onrat Consell determenà que los honrats cònsols perseguesquen altament e notable per justícia o en tota manera que rahonablement trobaran e acordaran lo dit micer Bernat Mayol, axí e en tant que la ciutat ne romanga reintegrada.

(AHCT, FM, AM, núm. 17: 1401–1402, f. 11v–12r)

Un cas força similar al que acabem d'exposar fou el de Joan Tallada, que havia estat expulsat de

la ciutat «per algunes paraules greus e injurioses dites contra los dits cònsols», però l'arquebisbe Gonçal Ferrandis d'Híxar va sol·licitar als magistrats que el readmetessin. Els regidors municipals van acceptar la petició d'un dels seus senyors sempre que el desterrat demanés «vènia e perdó als honrats cònsols e a la ciutat en algun bon Parlament per açò avistador, e encara en lo Consell que-s tingua, lo dit fet li sia remès graciosament». Efectivament, com a fruit de tal resolució, Joan Tallada va tornar a la ciutat però va negar-se a acceptar les condicions que se li imposaven i, per aquest motiu, va abandonar-la amb la seva dona i tota la seva casa per anar-se'n a València. Aquesta decisió provocà que el Consell revoqués l'anterior determinació adoptada a instàncies del prelat, tot deixant constància fefaent que «pus no la ha volguda acceptar, [...] may pugua ésser remès lo dit fet sens determinació de Consell e sens que no-y sien appellats los dits honrats cònsols qui ara són».¹⁶

Així doncs, veiem que una de les conseqüències que podia tenir insultar els regidors municipals sense voler desdir-se'n podia arribar a ser el desterrament i, en cas dels nous ciutadans, el risc de pèrdua de les franqueses obtingudes de forma negociada en el moment del seu ingrés:

Com en Johan Mateu [...] ha dites algunes paraules mal dites e ab poca honor als honrats cònsols perquè sia delliberat si li levaran de tot la franquesa e li soltaran l'omenatge.

(AHCT, FM, AM, núm. 63: 1447-1448, f. 27v)

L'atac verbal del pare Joan Mateu contra els cònsols va produir-se en haver-se descobert que havia ajudat un altre ciutadà, el draper Esteve Robert, a fugir cap a Barcelona amb les seves pertinences fent-lo passar per un membre de la casa de l'arquebisbe i sense pagar el dret de tretà —un tribut que es calculava, amb percentatge variable, sobre el valor dels béns mobles, immobles i semimovents de tots els ciutadans que volien marxar de Tarragona i que s'aplicà per tal de fer front a la pèrdua de població—, fet que, com a còmplice del frau, li suposà la retirada de les franqueses i el trencament del pacte original.

Al llarg de la centúria analitzada, es produí en diverses ocasions l'assalt tumultuari del Consell

16. AHCT, FM, AM, núm. 49: 1433-1434, f. 11r i 19v.

general en contextos especialment tensos i com a fruit de les lluites de bàndols que van donar lloc a múltiples avalots. En tots aquests episodis van llençar-se insults creuats entre els litigants i en contra dels responsables del regiment de la cosa pública, dels quals, de tant en tant, en dona constància la documentació conservada amb més o menys detall i profusió:

[...] com los honrats cònsols de la ciutat de Tarragona aguessen fet cridar Consell general e celebrassen aquell en la Sala del Consell de la ciutat, [...] vench en lo dit Consell micer Guillem Miquel, ensemps ab en Simó Lorenç, Salvador Deztorrens e ab molts ortolans e pescadós e hòmens de poch consell e poca raó, los quals avien convocats e ajustats, e ab gran remor e crits entraren en lo Consell e començaren de avalotar e desonrar los cònsols e altres ciutadans de la ciutat qui en lo dit Consell eren. [...] com los cònsols vesen aquella tan gran remor que feyen, trameteren al veguer del senyor rey que vengués al Consell e que fés callar aquella remor de gent, lo qual veguer vench al dit Consell e vahent que los dits ortolans e pescadors no volien callar, ans deyen tals paraules contra los cònsols, manà a tot lo Consell generalment que tothom se n'anàs sots pena de cors e d'aver. E, lladonchs, lo dit micer G[uillem] cridave: «No us n'anets e no ajats pahor, que yo us n'estaré davant!», per les quals paraules aquella gent més cridave e s'avalotave. Ítem, com lo veguer del dit senyor rey vehé que los dits ortolans e pescadors no cessaven de cridar e desonrar los cònsols e altres ciutadans de la ciutat, pres dos pescadós, hòmens de poca valor, los quals cridaven a manera d'avalot més que los altres, e axí com los tenia en ses mans, tantost micer Guillem Miquel se levà ab en Simó Lorenç e ab en Salvador Deztorrens e ab los dits pescadós e ortolans e ab d'altres del dit Consell qy eren ajustats ab grans crits dient: «Lexats-los! Lexats-los!», e de les mans del dit veguer fortívolment tolgueren los dits dos hòmens. Ítem, que los cònsols e los altres ciutadans de la ciutat, vehent aquell avalot que lo dit micer G[uillem] e los altres avien bastit, isqueren-se de la Casa del Consell [...] e lo dit micer Guillem Miquel, ensemps ab los altres damunt nomenats, romangueren en la Casa del Consell e tingueren Consell.

(ACA, C, PF, llig. 117, exp. 16, f. 1r-2r)

El conflicte de bàndols cristallitzà, durant les dècades centrals del segle xv, en la formació de dos partits polítics antagònics: els «ciutadans», partidaris de la causa reialista, i els «apellants», defensors de l'interès arquebisbal, els quals reberen aquest nom degut a les querelles amb què prete-

nien bloquejar el govern municipal i on sovint es difamava els magistrats:

[...] ir, fonch presentada a ells una gran apellació per part dels honrats n'Ivo Terré, micer Pere Tost, micer Guillem Vallbona, en Johan Terré e molts d'altres nomenats en la dita apellació, en la qual ha expresades moltes paraules e coses carregoses e injurioses als cònsols, regidors e regiment de la ciutat, axí que sab més a libell diffamatori que a apellació ni provocació, majorment com aquelles coses sien falses e ne continguen veritat.

(AHCT, FM, AM, núm. 52: 1436–1437, f. 19v–20r)

➤ 7. Insults entre ciutadans. L'ofensa prohibida

Malgrat els elevats índexs de violència que es desprenen de molts dels episodis relatats, no n'hi hagué cap de tanta cruesa i dramatisme com el que es coneix amb el nom de «factus Terrachone».¹⁷ El seu impacte fou tan fort en la vida municipal i les seves conseqüències tan greus que eclipsa per complet tota la resta d'exemples que podríem presentar en aquest darrer apartat.

En plena matinada del 22 de juliol de 1377, una companyia d'homes armats amb llances, paveses, dards i ballestes, a peu i a cavall, van irrompre a Tarragona amb la intenció de proclamar Duran Martí veguer de l'arquebisbe en contra de la voluntat del monarca, dels regidors municipals, del vicari general i de la majoria del capítol.

Poc després d'haver-se llevat, el veguer reial, Bernat Manresa, fou informat que «CC. hòmens armats se són recollits en lo castell de l'archabisbe per damnificar los de la ciutat e vós mateix». Assabentat de la notícia, el veguer del rei va fer cridar el veguer arquebisbal en funcions, Berenguer de Requesens, i, un cop a casa seva, mentre es proclamava el sometent al crit de «Via fos! Via fos! Que companyes estranyes van per la ciutat armats e encalcn aquells que troben!», van acordar armar-se i reunir un grup de gent suficient per tal que els acompanyés. Mentre sonava la campana del castell de l'arquebisbe, l'indret on, després d'haver-ne forçat les portes, s'havien fet forts els rebels, diversos ciutadans s'apropaven a casa del veguer per alertar-lo que Duran Martí i

els seus havien anat per la ciutat amb les ballestes esteses, perseguint i ferint tots aquells que es creuaven al seu camí i exclamant: «Muyren los traydors! Hisquen los traydors!».

Ambdós veguers, acompanyats per un nodrit grup de veïns, van pujar pel carrer Major, al final del qual, sobre les grades de la catedral, hi havia en Duran Martí i els seus valedors que seguien prenent armes de la casa de l'escrivà dels cònsols. En veure'ls apropar-se, els sublevats van entrar al castell del prelat i van tancar-ne les portes.

Per tal d'intentar buscar una solució coordinada que posés punt i final al conflicte, els veguers i quatre prohoms van reunir-se a la Seu amb el vicari general però, degut a certes desavinences entre ells, no van arribar a cap determinació precisa. Fou llavors quan, altre cop a la plaça de la catedral, els representants municipals van proposar al veguer reial que consentís una negociació mitjançant la qual, si alguns dels invasors decidien rendir-se, poguessin fugir sense patir represàlies. Tot i negar-s'hi en un primer moment, finalment, Bernat Manresa accedí que es dugués a terme el parlament. Un grup de prohoms va apropar-se al castell i se li va permetre l'accés per una portella. Poc després, mentre els veguers i la resta de ciutadans congregats restaven a l'espera de conèixer el resultat de les converses, els del castell van començar a tirar pedres i a disparar amb ballestes vers la plaça, obligant els presents a refugiar-se sota els porxos de la Quartera. Enfront d'aquesta resposta, alguns homes de la ciutat van aconseguir accedir a la catedral a través d'un forat que hi havia a prop del pati de la torre del paborde i van obrir les portes principals.

El dia estava arribant a la seva fi i fou llavors quan Bernat Manresa va decidir dividir els seus seguidors en diversos grups per tal de controlar les torres i els portals, i impedir la fugida dels sublevats. A més, es féu pregonar que tothom estigués preparat amb les seves armes i que vetllessin durant la nit pels voltants de la Quartera.

L'endemà al matí, els responsables de les negociacions van demanar al veguer reial que permetés abandonar el castell sense escarment a tots aquells que volguessin anar-se'n pacíficament, però Bernat Manresa va mantenir-se ferm en la seva negativa, fet que comportà un nou atac de pedres i sagetes que, aquest cop, fou correspost des dels terrats de la catedral.

17. Estudiad per Juncosa (2015: 315–320) a partir de l'estudi del procés custodiat sota aquesta signatura: ACA, C, PF, llig. 145, exp. 1, del qual es prenen totes les cites del present apartat.

Passaven les hores sense que la situació es tornés més favorable per cap de les parts en litigi, motiu pel qual, el veguer reial, «havèn sguart al gran scàndel que stave apparellat», decidí atendre les recomanacions dels prohoms, els quals li insistien que els rebels acabarien morint d'inanició abans que se'ls pogués aplicar la justícia. En aquest moment, Bernat Manresa oferí l'oportunitat a tots els qui es rendissin d'abandonar el castell voluntàriament per a sotmetre's a judici i rebre una pena moderada. Foren moltes les persones que acceptaren les condicions, les quals van ser lligades amb cordes i conduïdes a la presó comuna. Havent-se produït la rendició de gran part dels seus defensors, Duran Martí va accedir a parlar directament amb Bernat Manresa, que li jurà que «jamés no-s lavaria de la plassa ni d'aquelles parts entrò que-ls hagués tots presos», trencant-se així tota possibilitat d'assolir una solució pactada.

Sense comptar amb prou efectius ni amb cap tipus de recolzament extern, els rebels van veure's forçats a cedir i van ser conduïts a la presó. Immediatament després de dinar, va celebrar-se una reunió extraordinària del Consell que va congrega més de setanta persones. Els cònsols van demanar que els veguers hi fossin presents per tal de deliberar conjuntament sobre els altercats i els càstigs que calia aplicar als sediciosos. El cònsol primer va advertir, en nom propi i de la resta de l'Assemblea, que era molt perillós tenir tanta gent empresonada i va demanar al veguer que actués amb celeritat i amb tot el rigor necessari per evitar possibles aixecaments populars i que quedessin impunes «tantes injúries e violències que-ls dits presos havien fetes»:

[...] so és, que eran anats ab ballestes teses per la ciutat e havien encalsades diverses persones e, noresmenys, en los combatiments que havien fetes, havien nafrades moltes persones de la ciutat ab pedres hi havian injuriats tots los de la ciutat cridant-los: «Traydors! Muyren los traydors! Hisquen los traydors!».

I, precisament, per aquest darrer motiu, el cònsol en cap demanava al veguer l'execució directa dels culpables, emparant-se en un privilegi que el rei havia concedit a Tarragona segons el qual «de tota persona qui algú de la ciutat apellars "traydor" fos feta corporal justícia, no servada alguna solemnitat de dret». Tot seguit, el veguer reial va respondre als regidors municipals que:

Jo són-m'i pensat molt, he havent en memòria la falla et fort mala entrada que han feta amagadament en la ciutat ab armes e les invasions, injúries e combatiments que han fetes contra mi, que hic só per lo senyor rey, e contra vosaltres e tota la ciutat, les naffres que han fetes a gran multitud dels de la ciutat e les paraules abhominables que us han dites contra mi e contra lo vaguer de l'archabisbe e generalment contra tots los de la ciutat, cridan: «Muyran los traydors!», ab lançes, darts e paveses e ab ballestes teses, havent encara a memòria [...] molts altres avalots, injúries, offenses fetes en temps passat, specialment per los dessús anomanats, qui eran principals fautors e instigadors, sagons que a tots vosaltres és manifest e notori de què neguna justícia no s'és feta, [...] jo he acordat de penjar lo dit Duran Martí e a-n Berthomeu Periç, axí com a principals fautors o contractadors del poble d'aquesta ciutat, e-n Bernat Johan, e a-n Bonell e alguns altres d'aquells de la ciutat e dels stranyes que ho merexen, e vuyll-me'n spetxar, [...] e vuy-m'i cuytar de guisa que aquests avalots que s'hic fan tot dia sien star [rematats], e la ciutat romanga en pau e tot hom hi prengua eximpli.

Efectivament, un cop exposada públicament la seva determinació, i havent rebut el consentiment dels membres del Consell, el veguer reial va ordenar la construcció d'unes forques que va fer distribuir per diversos punts de la ciutat. S'hi executaren els principals rebels, alguns dels quals clergues tonsurats, sis tarragonins i set forasters, en grups de dos i de tres, al Corral, a les escales de la catedral, a la Quartera, a la Peixateria, a la Carnisseria i al portal de Sant Antoni.¹⁸

Amb la intenció d'evitar que, com a fruit de les execucions, es produís qualsevol tipus d'aixecament popular, el veguer del rei, acompanyat per un centenar d'homes, va anar recorrent els carrers de la ciutat durant hores i va ordenar que repiquessin les campanes de les esglésies i que se celebressin misses de perdó. Atenent a les súpriques del vicari general, l'oficial reial va accedir que els penjats rebessin sepultura. Pocs dies després, la ciutat i els cònsols van obtenir la remissió general per part d'ambdós veguers.¹⁹

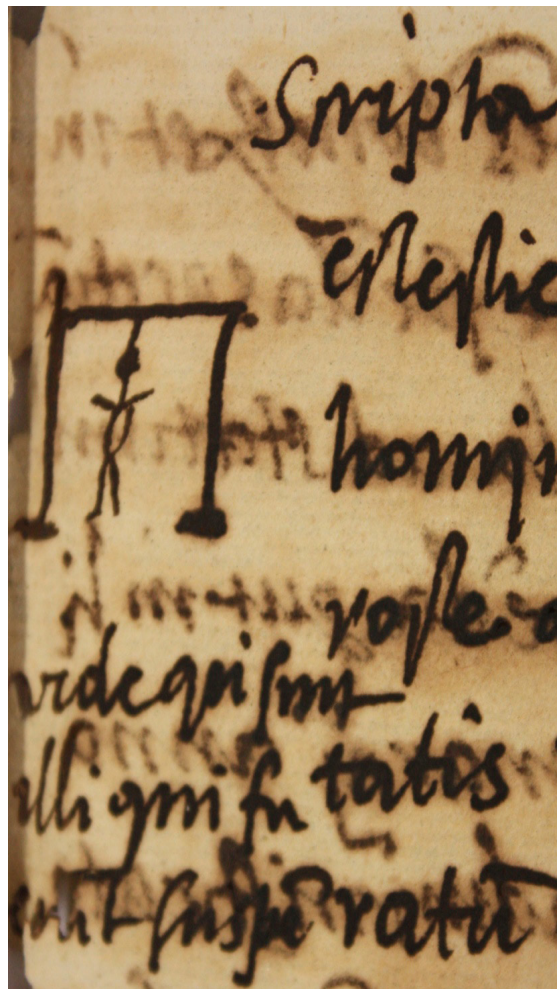
18. AHCT, FM, P-8573; AHCT, FM, docs. solts, sig. top. 7/14.

19. AHCT, FM, perg. 84 [30.VII.1377]. *Vid.* Companys (2009: 165).

➤ 8. Conclusions

Al llarg del recorregut que hem plantejat, s'ha pogut demostrar fins a quin punt l'insult fou present en la vida política i social de la Tarragona baixmedieval. De fet, foren ben pocs els actors cívics que es lliuraren de rebre'n, fos quin fos el seu rang o estament. Per bé que els llibres d'acords municipals, els pergamins i els qüestionaris de les visites pastorals ens fan palesa la problemàtica i certes respostes per afrontar-la, la veritable riquesa dels detalls específics ens és fornida, generalment, pels processos judicials, gràcies als quals coneixem quines eren algunes d'aquestes «paraules desonestes e injurioses», contra qui es dirigiren i quines conseqüències van acabar tenint per als qui les havien pronunciades.

«Hòmens de poch seny e pocha valor», «fill de ca», «bacallar», «alcavot», «rata» o «traïdor» són només alguns exemples que podem trobar en l'ampli ventall de fonts presentades, en la seva gran majoria inèdites. Tota una sèrie de renecs i d'escarnis que, malgrat els intents per limitar-los o prohibir-los per tal de no «afollar els bons costums», van seguir-se pronunciant com a mitjà d'atac, sobretot en els litigis i en els contextos més convulsos. Però el seu ús no sempre comportà idèntiques conseqüències, ja que, tal com hem pogut veure, les penes aplicades als insultadors podien anar des de la simple petició del perdó a l'ofès fins a les multes, la pèrdua de franqueses, el desterrament o, fins i tot, la pena capital en els moments més extrems i delicats, en què la utilització d'una paraula vedada va servir com a pretext per a justificar l'execució pública d'un grup de rebels.

IMATGE 1 · Imatge d'un penjat arran del «factus Terrachone» de l'any 1377 (AHCT, FM, P-8573).

➤ Bibliografia citada

- ALFONZETTI, Giovanna; SPAMPINATO, Margherita, 2010: «L'arte dell'insulto o il "rispondere per le rime"», *Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes* [Innsbruck, 3-8/IX/2007], eds. M. Iliescu, H. Siller-Runggaldier i P. Danler, Berlín, Walter de Gruyter, V, 3-11.
- BLANCH I FONTANILLES, Josep, 1985 [ca. 1660]: *Arxiepiscopologi de la santa Església metropolitana i primada de Tarragona*, Tarragona, Diputació provincial de Tarragona.
- BURKE, Peter, 1987: «The art of insult in early modern Italy», *Culture & History*, 2, 68-79.
- CAROL I PAÑELLA, Màrius, 2019: «La indigestió de les paraules», *La Vanguardia*, 4 de maig de 2019, 2.
- COMPANYS I FARRERONS, Isabel, 2009: *Catàleg de la col·lecció de pergamins de l'Ajuntament de Tarragona*, Tarragona, Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona-Arxiu Històric de Tarragona.
- CORTIELLA I ÒDENA, Francesc, 1984a: *Una ciutat catalana a darreries de la Baixa Edat Mitjana: Tarragona*, Tarragona, Diputació provincial de Tarragona.
- CORTIELLA I ÒDENA, Francesc, 1984b: *Les lluites socials a Tarragona a la primera meitat del segle xv*, Tarragona, Gabriel Gibert.
- DELUMEAU, Jean (ed.), 1989: *Injures et blasphemes*, París, Imago.
- JUNCOSA BONET, Eduard, 2015: *Estructura y dinámicas de poder en el señorío de Tarragona. Creación y evolución de un dominio compartido* (ca. 1118-1462), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas-Institució Milà i Fontanals.
- LAGORGETTE, Dominique, 2006: «Insultes et conflit: de la provocation a la résolution – et retour?», *Les Cahiers de l'École*, 5, 26-44.
- MONJAS MANSO, Luis, 2004: *La reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la Baixa Edat Mitjana (a través dels qüestionaris de visites pastorals)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra [tesi doctoral inèdita].
- ORTALLI, Gherardo, 2002: «L'immagine infamante e il sistema dell'insulto nell'Italia dei Comuni», *Lezioni di metodo. Studi in onore di Lionello Puppi*, eds. L. Olivato i G. Barbieri, Vicenza, Terra Ferma, 332-340.
- SANMARTÍ I ROSET, Montserrat; COMPANYS I FARRERONS, Isabel (eds.), 2011: *Actes municipals de Tarragona 1400-1401, 1401-1402*, Tarragona, Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona-Arxiu Històric de Tarragona.

